

Tarrósy István

**Régiók, kisebbségek és oktatás
egy kelet-afrikai példán keresztül:
Tanzánia tegnap és ma. És holnap?**

**An East-African Example of Regions, Minorities
and Education: Tanzania Yesterday and Today.
But What about Tomorrow?**

Tanzania, this young African state is at crossroads: will this multinational country be able to continue the reforms, which thus could indeed have a positive impact on people's lives? In order to achieve this, certainly more political resolve and social activity would be needed than what has been present so far.

Bevezetés

A dolgozat célkitűzése, hogy esettanulmány formájában mutassa be a Tanzániai Egyesült Köztársaságban élő kisebbségek regionális eloszlását, áttekintve a nemzeté válás fontosabb állomásait és a mai tanzániai szövetségi kormány kisebbségpolitikáját. Külön fejezet foglalkozik az Ujamaa¹ szocializmussal és annak következményeivel, valamint a demokratizálódó kelet-afrikai ország és szomszédainak a regionális együttműködést célzó elképzelésével, érintve a migráció kérdéskörét is. Az oktatási intézményhálózat és az oktatási szektorban jelentkező kihívások témái részletes kifejtést igényelnek, figyelembe véve azt a lesújtó tény, amely szerint Afrika egészét vizsgálva Tanzánia rendelkezik az egyik legalacsonyabb középfokú beiskolázottsági rátával, amely 2000-ben nem haladta meg a 6 százalékot. Az OECD/AfDB 2002-es African Economic Outlook Tanzániáról szóló tanulmánya szerint ugyancsak 2000-ben a nettó alapfokú beiskolázottsági ráta csupán 57% közeli volt.² A *CIA The World Factbook 2001* definíciója szerint írástudónak az számít Tanzániában, aki 15. életévét betöltötte, és képes olvasni és írni szuahéliül³ vagy angolul, vagy arabul (ez utóbbit

¹ Szuahéli szó, jelentése: család, fivéri viszony, barátság, átvitt értelemben testvériség. A Julius Kambarege Nyerere elnök által bevezetett afrikai szocializmus szuahéli elnevezése.

² OECD Development Centre, African Development Bank: African Economic Outlook. 2002. Interneten: <http://www.econ.ox.ac.uk/CSAAdmin/conferences/2002-UPaGiSSA/papers/Kauffman-CSAE2002.pdf>

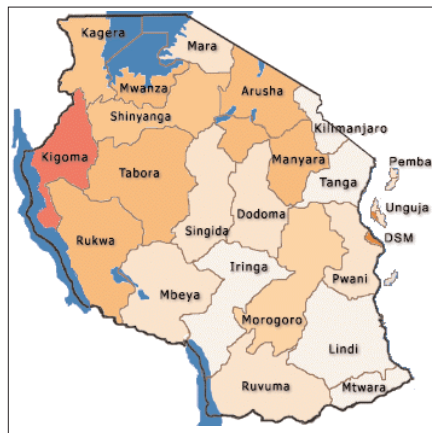
³ A szuahéli a bantu nyelvek közé tartozik, a legnagyobb afrikai nyelvcsalád, a Nigerkongó tagjaként. Összesen több mint 40 millióan beszélik, elsősorban Kelet-Afrika országaiban, így Tanzániában, Kenyában, Ugandában. Morfológiailag az ún. „ragasztó” (agglutináló) nyelvek közé sorolhatjuk, a törökkel, a finnrel, a japánnal és a magyarral együtt. A szuahéli jelentős mértékben átvett idegen szavakat, elsősorban az arab és az angol nyelvekből. Számos esetben megfigyelhető, hogy az eredeti angol vagy arab szó egy „i” hozzáadásával, valamint némileg különböző írással lett „szuahéliasítva”. További információért ld. Crystal David: *A nyelv enciklopédiája*. Budapest, Osiris Kiadó. 1998. 395–398.

a muzulmán Zanzibáron beszélnek, az első kettő pedig az ország hivatalos nyelvei). Ennek megfelelően egy 1995-ben készült becslés szerint a teljes populáció 67,8%-a minősül írástudónak. A férfiak 20,6%-a, a nők 43,2%-a írástudatlan. Mindezen adatok alapján különösen fontos végiggondolni, hogy milyen oktatási hálózat szükséges ahhoz, hogy a tanzániai fejlődés garantált lehessen. Az elemzés során a kisebbségek helyzetéről is szó esik, különösen annak fényében, amiről a 2000 áprilisában megtartott dakari világoktatási fórumon az UNESCO akcióterv formájában döntést hozott. Ahogyan Macuura Koicsiro főigazgató aszszony fogalmaz, a célkitűzések különösen időszerűek és fontosak, mert arra köteleznek például, hogy „2015-re szavatoljuk minden gyerek – különösen a kislányok, a hátrányos helyzetűek és az etnikai kisebbségekben élők – számára a jó színvonalú, átfogó, ingyenes és kötelező oktatás lehetőségét. ... [vagy, hogy] 50 százalékkal csökkentjük a felnőttek írástudatlanságát, különösen ami a nőket illeti, és minden felnőtt számára egyenlő alapon tegyük elérhetővé az alapképzés és a folyamatos továbbképzés lehetőségét.”⁴

Tanzániai régiók – tanzániai kisebbségek

1. ábra Tanzánia és szomszédjai
Forrás: Microsoft Encarta 98 Encyclopedia

2. ábra Tanzánia regionális szerkezete
Forrás: www.tanzania.go.tz/census/map1.htm

⁴ Koicsiro, Macuura: A megszegett ígért. *Magyar Hírlap*. 2002. december 28., 23.

A szövetségi köztársaság, amely 945 087 négyzetkilométerével a kelet-afrikai térség legnagyobb kiterjedésű országa, a világ legnagyobb mértékben eladósodott országainak egyike, ún. „HIPC-ország” (Heavily Indebted Poor Country). Fővárosa, az adminisztráció központja, a kontinens belsejében fekvő Dodoma, amely mellett továbbra is meghatározó jelentőségű a letűnt gyarmati idők központja, a mai Tanzánia lüktető gazdasági centruma, az Indiai-óceán partján fekvő Dar es Salaam, a „Béke kikötője”. Az ország lakosainak száma a legutóbbi népszámlálási összesítés szerint 2002-ben meghaladta a 34,5 milliót, évi kb. 2,2 százalékos létszámgyarapodás mellett. Egy 2000-es felmérés szerint az egy főre jutó bruttó hazai össztermék 710 USD, a Világbank 2003-as adatai alapján az egy főre eső éves jövedelem 277 USD. A GDP szektoronkénti összetétele a következő egy ezt megelőző 1998-as becslés alapján: mezőgazdaság 49%, ipar 17%, szolgáltatások 34%. A mezőgazdaság foglalkoztatja a legtöbb munkavállalót, főként a kávé, gyapot, tea, kesudió és dohány termesztésével összefüggő területeken. A mezőgazdaság mellett további fontos szolgáltató szektort jelent a turizmus és a telekommunikáció. Az iparban a bányászat vezet.

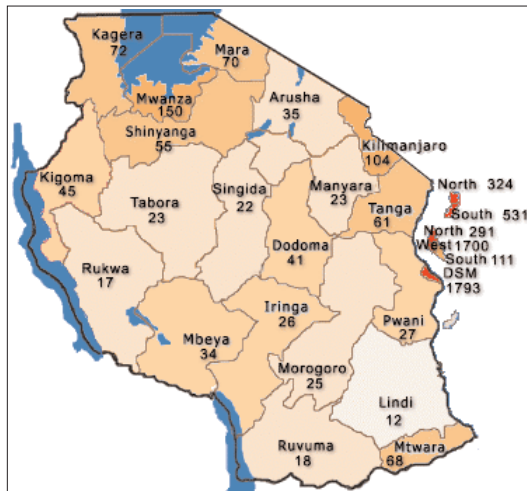
Tanzánia nemzeti parkjai, flórája és faunája, történelmi és régészeti lelőhelyei a világ minden szegletéből évről-évre sok turistát vonzanak. Természeti kincsei közül jelentős az arany, a gyémánt, a vanádium tartalmú, kék vagy lila színű tanzanit és más ékkövek, továbbá a földgáz, vasérc, kőszén, kősó.

2000-ben az ország becslült külső adósságállománya mintegy 6,8 milliárd USD, 2001-ben 7,5 milliárd USD volt. A társadalom közel fele él az európai gondolkodó számára ismeretlen „szegénységi küszöb” alatt. A születéskor várható élettartam férfiaknál 46, nőknél 49 év.

A Tanzániai Egyesült Köztársaság (United Republic of Tanzania) 1964-ben jött létre, a már 1961 és 1963 során függetlenségét kivívó Tanganyika és Zanzibár egyesülésével, Julius Nyerere,⁵ a nagy „tanítómester” (szuahéli nevén: Mwalimu) vezetésével. Az 1840-es években felbukkanó német misszionáriusok és a híres brit felfedező David Livingstone után, az európai terjeszkedés egyik célpontját képező Tanzánia először a németeket üdvözölhette hosszabb ideig a kontinensen elterülő Tanganyikában, majd miután az I. világháború a szövetségesek győzelmét hozta, a terület brit gyámság alá került. Zanzibár – mai nevét a perzsáktól kapta; szuahéliül Unguja – szigetét is elsőként a németek kerítették befolyásuk alá, rövid időn belül, a XIX. század utolsó éveiben azonban Brit Protektorátus alakult a „szegfűszeg hazájában”, amely egészen a függetlenségig irányította a sziget sorsát.

⁵ Julius Kambarege Nyerere (1922–1999) a volt tanganyikai Butiama faluban született, Nyerere Burito törzsfőnök 18. feleségének fiaként. Mind hazájában, mind külföldön a „Tanítómester”-ként aposztrofált államférfi Tanzánia első elnöke (1964 és 1985 között), a pánafrikanizmus, az afrikai szolidaritás és a kelet-afrikai regionális együttműködés híve volt. Az Edinburghi Egyetemen folytatott tanulmányok után 1952-től életét hazája függetlenségének és felemelkedésének szentelte. Nelson Mandela egyik közeli barátja, az UNESCO Literacy Award díjazottja volt. Hivatali teendői mellett szakított elegendő időt arra is, hogy az általa oly becsesnek vélt szuahéli nyelvre (amelyet maga is csak 12 éves korában kezdett el tanulni!) lefordítson pár Shakespeare művet, a Julius Caesar-t és a Vencei kalmár-t. 77 éves korában egy londoni kórházban halt meg leukémiában. (Forrás: A History of Education: Selected Moments of the 20th Century című anyag vonatkozó fejezete. Szerkesztő: Daniel Schugurensky, University of Toronto. Internet honlap címe: http://fcis.oise.utoronto.ca/~daniel_schugurensky/assignment1/1999nyerere.html)

A köztársaság 25 régiójában a népességeloszlás komoly aránytalanságokat mutat. Ez nem csoda, hiszen az urbanizáció és a megélhetési lehetőségek természetesen meghatározó tényezők a letelepedésben. Fontos továbbá, hogy az ősi afrikai kulturális viszonyok, különösképpen a törzsi összetartozás és a kisebb falvakban meghonosított együttélés a mai napig mérvadóak a családalapítás és az életér kialakítása során. A regionális népességeloszlást jól mutatja be az alábbi, a 2002-es népszámlálás során összegyűjtött adatok alapján megrajzolt 3. számú térkép.

3. ábra Népsűrűség régióként (fő/km²)
 Forrás: www.tanzania.go.tz/census/map2.htm

Az ábrán pontosan látszik, hogy a lakosság főként a volt főváros közeli régióban (1793 fő/ km²) és Zanzibár szigetének „Urban West” részén (1700 fő/ km²) koncentrálódik. A felmérés szerint jelenleg Zanzibáron összesen közel 1 millióan, a fennmaradó több mint 33,5 milliónyi lakosból a kontinensen Dar es Salaam-ban pedig több mint 2,5 millióan élnek. Zanzibár és Pemba szigeteinek további közzetei, valamint a Viktória-tó legjelentősebb kikötővárosa, Mwanza környéki régió, a Kilimandzsáró és a szuahéli tengerpart meghatározó Tanga régiói, továbbá a Mozambikkal határos Mtwara régió szintén – elsősorban a termőtalaj és a földből kinyerhető ásványi kincsek, valamint az idegenforgalom és kereskedelem biztosította könnyebb megélhetés miatt – viszonylag sűrűn lakott területek. A kontinens belsejében, az Anyamvézi-fennsíkon, a Masai-sztyeppén, a Serengeti-fennsíkon elterülő „magasföld füves térségein nomád pásztorkodás folyik (szarvasmarhatartás)”⁶, amely létszámában sok, a sűrűséget tekintve azonban kisebb népcsoportoknak járul hozzá a mindennapi betevő előteremtéséhez.

A lakosság összetételét megvizsgálva kimutatható, hogy főként bantu nyelveket beszélő fekete-afrikai törzsek és csoportok alkotják Tanzániát. A közel 120 csoportosulás közül a leg-

⁶ Mari László (országleírások): *A Világ országai*. Budapest, AGÁT Kft. TOP-OGRAF Térképészeti Iroda. 2000. 185.

nagyobb etnikai közösséget a szukumák és a nyamvézik alkotják, külön-külön nagyjából az ország lakosságának egyötödét kitevő létszámaikkal. További jelentős számban élnek a haja, a ngonde, a chagga, a gogo, a ha, a hehe, a nyakjusza, a nyika, a ngoni, a jao és a maszáj kisebbségi csoportok. A lakosság soraiban fellelhetők még az indiai, a pakisztáni, az arab és az európai származásúak is, habár az utóbbiak tényleg csak elenyésző számban élnek, főként a nagyobb városokban, elsősorban a Dar es Salaam és a Kilimandzsáró régiókban. Az iszlám által dominált Zanzibáron zömében arabok élnek. A római katolikus vallás mellett, amely a tanzániai egyházakban közel 6 millió hívőt számlál, a lakosság egyharmada hagyományos törzsi vallásokat követ.⁷ A szigeten kívül az iszlám a kontinens másik harmadának nyújt lelki „táplálékot” és életmódbeli gyakorlatot. Később látni fogjuk, hogy e sajátos kulturális összetétel ismerete hozzájárulhat az oktatási rendszer és az oktatáspolitikai jobb megértéséhez.

Kulturális sokszínűség – nyelvi kihívások

Az etnikailag és kulturálisan sokszínű Tanzánia a kelet-afrikai térség „legszegényebb”, de politikai értelemben vett legstabilabb állama. Stabilitását köszönheti egyrészt annak a nemzetépítő politikának, amelyet Nyerere, valamint az ő nyomdokain haladva valamennyi tanzániai elnök folytatott. Nyerere időszaka természetesen az alapok lefektetése oldaláról jelentős, és a jelenkor törekvései szempontjából rövid elemzést igényel.

„A régió legelmaradottabb területe elsőként érte el függetlenné válását. A brit gyámság legutolsó szakaszában megkezdődött a dekolonizáció előkészítése.”⁸ A függetlenség elnyerésének folyamatában meghatározó jelentőségű volt a Tanganyikai Afrikai Nemzeti Unió (TANU – Tanganyika African National Union) 1954-es megalakulása, amely példaértékű nacionalista politikát folytatva támogatást nyújtott a környező országok hasonló indíttatású kezdeményezéseikhez. Nyerere elnöklétével a TANU mint Tanganyika első politikai pártja, zászlójjára tűzte a pánafrikanizmust, amely az afrikai öntudat és a fehér uralomtól való szabadulás gondolatát célozta erősíteni. Nyerere számára a függetlenség pánafrikai alapokon történő megvalósítása olyan fontos volt, hogy „1961-ben készen állt saját országa függetlenségének elodázására [is], csak azért, hogy Kenyával és Ugandával egy időben nyerje azt el, ezzel is erősítve a kelet-afrikai sorsközösség érzését.”⁹

A pánafrikanista gondolatokat egészítette ki az *Ujamaa* szocialista irányvonal, amely csoportszolidaritáson nyugvó, az ősi afrikai kulturális értékrendszeren alapuló új eszmrendszer hirdetett. Jan Blommaert írásából kiderül, hogy Julius Nyerere folyamatosan hangoztatta azt az érvet, miszerint a prekoloniális afrikaiak olyan szoros, a szolidaritás mint kohéziós erő által vezérelt közösségekben éltek, amelyekben mind a gazdagság, mind a szegénység felett a közösség valamennyi tagja osztozott, még hozzá a mindennapokat domináló, mélyen demokratikus döntések eredményeként.¹⁰ Ez a fajta gondolko-

⁷ United Republic of Tanzania. Population címszó. Microsoft Encarta 98 Encyclopedia. Microsoft Corporation. 1993–1997.

⁸ Benkes Mihály: Afrika. In: Diószegi István, Harsányi Iván & Németh István (szerk.): *20. századi egyetemes történet*. III. kötet. Budapest, 2001. Korona Kiadó. 243.

⁹ Búr, 2002: 316.

¹⁰ Jan Blommaert professzor 1997-es *State Ideology and Language: the politics of Swahili in Tanzania* című tanulmánya összefüggéseiben világítja meg az afrikai politikai ideológiák jelentőségét a függetlenségüket elnyert afrikai államok életében. Az írás az Ujamaa és a szuahéli nyelv szerepét elemzi a nemzetépítési folyamat kapcsán, részletesen

dás, amelyre „jellemző a humanista perspektíva, a közösségi konszenzus és harmónia becsülete, az anyagi és a szellemi világ szintézise”¹¹ évezredek óta az afrikai népeket körülölelő szellemiség részét képezte, egy olyan kulturális dimenziót, amelyből könnyedén táplálkozhatott az új állami ideológia.

Nyerere az *Arushai Nyilatkozatban*,¹² a Tanzániai Egyesült Köztársaság deklarálása utáni harmadik évben, 1967-ben, az Ujamaa-t a konszolidáció és a nemzeti építkezés kulcselemeként jelölte meg. A „Testvériség” ideológia alapjául azt az említett közös afrikai értékrendszert tekintette, amely a hangsúlyt az alapvető egyenlőség, szabadság és egység hármasságára fektette. A nyilatkozat alapján létrejött egy új fogalom, az „Ujamaa falu” koncepciója, amelyet – fogalmaz Nyerere – „szocialista szervezetként azzal a céllal hoznak létre az emberek, hogy a benne élők és dolgozók maguk irányítsák azt. Ezeket a falvakat nem lehet kívülről létrehozni ... emberek egy csoportjának kell elhatároznia, hogy elindítanak egy Ujamaa falvat azért, mert megértették, hogy csak ezzel a módszerrel élhetnek és fejlődhetnek méltóságteljesen és szabadon, maximálisan élvezve együttműködésük gyümölcsét.” Annak ellenére, hogy az Ujamaa az 1980-as évekre gazdasági értelemben teljesen összeomlott, „az afrikai szocializmus ... napjainkra sem veszítette el ideológiai vonzerejét olyan mértékben, mint az ún. „reális szocializmus” a volt szovjet tömb országokban.”¹³

Ha a kontinensek számára versenyt írnának ki azzal kapcsolatban, hogy melyikükön beszélnek a legtöbb nyelvet, egyértelműen Afrika nyerne. Egy 1999-es kimutatás szerint csak Tanzániában 113 nyelvet beszél a lakosság (ld. 4. ábra).

Az ország két hivatalos nyelve közül az angolt több mint 1,5 millióan beszélik, a szuahéli pedig igazi közvetítő nyelvként funkcionál. Sean Scheiderer „Triglosszia Tanzániában” című írásából kiderül, hogy standard nyelvként egyidejűleg több nyelvváltozat szolgál a társadalom tagjainak a kommunikáció során gondolataik kifejezésére. A „kétszeresen átfedő diglossziának” is nevezett nyelvi helyzet alapjául szolgál maga a diglosszia, amely David Crystal magyarázata alapján olyan helyzet, „amelyben két egymástól jelentősen eltérő, meghatározott társadalmi funkciókat betöltő nyelvváltozat [közül] ... az egyik ... változatot (illetve annak több helyi változatát) a hétköznapi beszédhelyzetekben, a másikat pedig speciális célokra, főleg formális beszédhelyzetekben és írásban használják. ... az előbbire mint „közönséges” (K), az utóbbira pedig mint „emelkedett” (E) változat utalunk.”¹⁴ A tanzániai helyzet ennél kicsit bonyolultabb, ugyanis az angol és a szuahéli mellett megjelenik legalább egy ún. „vernakuláris” (tehát összesen minimum három nyelvet), amely álta-

---

bemutatva azt a szocialista nyelvpolitikát, amely a szuahélit nemzetegységesítő erővel ruházta fel. Részletesen ld. Blommaert, Jan: *State Ideology and Language: the politics of Swahili in Tanzania*. Licca Papers Nr. 3. Duisburg, 1997. Gerhard-Mercator University. Interneten: http://africana.rug.ac.be/texts/research-publications/publications_on-line/Swahili_in_Tanzania.htm

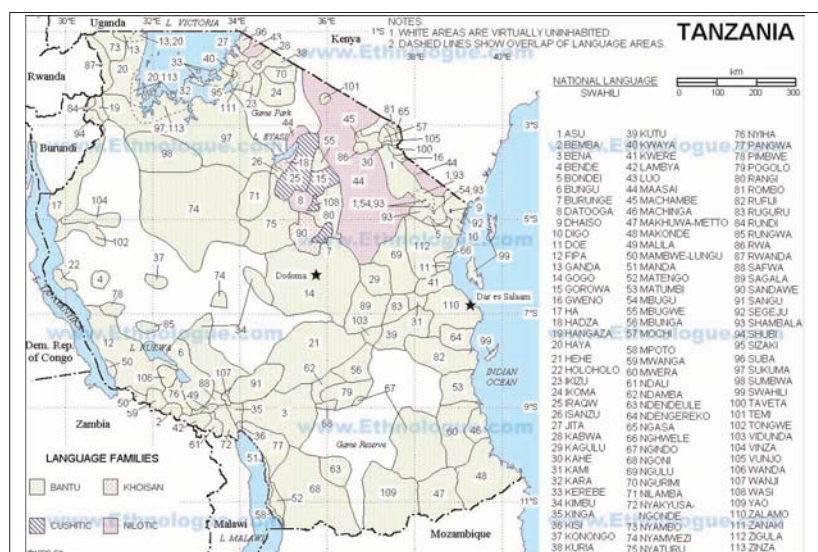
¹¹ Young, Crawford: *Politika Afrikában*. In: Almond, Gabriel A. & Powell, G. Bingham: *Összehasonlító politológia*. Budapest, 1996. Osiris Kiadó. 697.

¹² Eredeti cím: The Arusha Declaration. A Declaration Outlining Tanzania's Policy on Socialism and Self-Reliance. Julius Kambarege Nyerere *Freedom and Development* című könyvét, amely számos vonatkozó utalást és elemzést tartalmaz, az Oxford University Press 1973-ban jelentette meg újranyomott kiadásban.

¹³ Búr, 2002: 297.

¹⁴ Crystal, 1998: 62.

lában az alsó társadalmi osztályokba tartozó nem standard angol nyelvváltozatra utal. Aho-
gyan az aktuális interakció és helyzet megkívánja, valamint a társadalmi normák diktálják,
írja Scheiderer, a beszélő egyik kódrendszerrel a másikra, azaz egyik változatról a másikra
váltva fejezi ki magát. „A tanzániai gyermekek egy vernakuláris otthonaikban sajátítanak
el ... a szuahélit általános iskolában tanulják, amely mint a tanítás nyelve az E változat irá-
nyába mutat, amíg a játszótéren és otthon használt vernakuláris K-nak minősül. ... E két
nyelv klasszikus diglossziát mutat, ugyanis a szuahéli és valamennyi tanzániai vernaku-
láris a bantu nyelvek családjába tartoznak.”¹⁵ A kis létszámú középiskolákban és egyete-
meken a regionálisan egyedi vernakulárisok használata lehetetlen. A szuahéli ebben a kö-
zegben átminősül K változattá, míg a „siker kulcsának” aposztrofált angol nyelv lesz az új
E. A két nyelv pedig ún. kiterjesztett diglossziát húz meg annak fényében, hogy a szuahéli
és az angol nyelvek nem állnak közeli rokonságban egymással. Tanzánia egészét tekintve
elmondható tehát, hogy „a szuahéli a nemzeti szinten jelenti a kulturális és kommunikáci-
ós közlekedő nyelvet, valamint az angol hivatalos, üzleti, kereskedelmi és jogi kontextusokban
és interakciókban, valamint a felsőoktatásban használják. A vernakulárisok kizárólag helyi
szinten használatosak, de ezeken a szinteken szinte mindenfajta beszélgetés alkalmával,
állandóan.”¹⁶ A képet még bonyolultabbá teszi, hogy további eltérések fedezhetők fel a rend-
szerben a regionális eloszlás tükrében, azaz a városi és a rurális környezet függvényében.

4. ábra Tanzánia nyelvi sokszínűsége

Forrás: SIL 1999

Crystal felhívja továbbá a figyelmet arra is, hogy a „diglossziára épülő nyelvi szituációk
elvesztik stabilitásukat az egyedüli standard nyelv érdekében indított nagyszabású moz-

¹⁵ Scheiderer, Sean: *Triglossia in Tanzania*. 1999. Internet honlap címe: <http://home.columbus.rr.com/sciences/tanzania.htm>

¹⁶ Uo.

galmak hatására – mint amilyenekkel a politikai egyesülést, nemzeti identitást vagy irodalmi reformot hirdető programokban találkozhatunk.¹⁷ Tanzánia esetében ez a következőt takarja: a nemzetépítés folyamatában a szuahéli nyelv kimagaslóan fontos szerepet játszott, valójában, „nemzeti építkezés és az Ujamaa terjesztése kéz a kézben jártak,¹⁸ és a „felhasználó-barát” politikai ideológia a születőben lévő új nemzet közvetítő médiumaként a szuahéli nyelvet definiálta. Ma a nyelvi szituáció a fentiekben leírtak alapján egyértelmű és stabil. A nyelvvaltozatok ilyen formán megvalósuló egymás mellett élése alátámasztja az etnikai csoportok békés egymás mellett élését, ezáltal elősegítve az ország politikai stabilitását. A nemzeti identitás erősítését célozza a széles körben használt „nemzeti nyelv”, az etnikai hovatartozás jelentőségét pedig a saját etnikum keretein belül használt törzsi nyelv növeli. „Sok [afrikai] országban a legkisebb közös többszörös elveként még ma is az egykori gyarmatosító nyelvét használják hivatalos nyelvként ... ezen nyelvek belső kohéziós ereje azonban gyenge.”¹⁹ A kohéziós erő növelése pedig elengedhetetlen egy multietnikumú, nemzeti identitását kereső, új nemzeti identitást definiáló ország életében. Ebből a szempontból is vizsgálándók az oktatási politikák és maga az oktatási rendszer kérdéskörei.

Oktatás, a fejlődés záloga

Eredeti foglalkozását tekintve, Nyerere elnök tanáremberként központi szerepet tulajdonított az oktatásnak a „forradalmi átmenet” során. Szuahéli nyelven a következőket nyilatkozta erről: „*Maendeleo maana yake ni maendeleo ya watu*, azaz a fejlődés jelentése valójában az emberek fejlődése.”²⁰ Az 1960-as évek vége óta ez a szemlélet nem változott, inkább erősödött. A jelenlegi tanzániai kormány hivatalos honlapján az oktatás címszó alatt az olvasható, hogy a nemzeti fejlődés/fejlesztés alappillére a minőségi oktatás biztosítása. Az elmúlt évtizedek alatt azonban egy szempontból deklaráltan megváltozott a politika, mégpedig atekintetben, hogy az állam inkább facilitátori szerep betöltésére vállalkozik, szemben az állampárti időszak mindent meghatározó központi állami funkcióival. Ez azért is lényeges, mert a „települési önállóság megteremtése,”²¹ annak biztosítása, hogy „a lakosságnak több beleszólása legyen saját ügyei intézésébe”²¹ mind a helyi társadalom, mind a nemzeti lét jövőjének tekintetében elengedhetetlen. Ezt igyekszik alátámasztani az 1995-ben elindított oktatáspolitikai reform is, amely a jelen kor globális és speciális helyi kihívásait figyelembe véve széles körben vonja be az oktatási rendszerbe a lakosságot, nemcsak a gyermekek kötelező alapfokú iskolázottsága érdekében, hanem a felnőttek írástudatlansági szintjének csökkentését is szem előtt tartva. Az 1998-ban elfogadott, a helyi és központi kormányzás reformjáról szóló törvény pontosan a helyi iskolai testületeknek delegálta a felelősséget és jogosítványokat az oktatás megszervezését illetően,²²

¹⁷ Crystal, 1998: 62–63.

¹⁸ Blommaert, 1997.

¹⁹ Búr, 2002: 303.

²⁰ Blommaert, 1997.

²¹ Forray R. Katalin: A régió és a migráció szociológiai összefüggései. In: Forray R. Katalin & Kozma Tamás (szerk.): *Társadalmi tér és oktatási rendszer*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1992. 26.

²² Erről bővebben a kormány vonatkozó honlapjai és a honlapokon található további linkeken keresztül elérhető anyagok szólnak. Internet honlap címe: <http://www.tanzania.go.tz/educationf.html>

nagy figyelmet fordítva a helyi közösségek irányából érkező igényre, miszerint saját maguk tudják a legjobban, hogy erőforrásaik függvényében – amelyek növeléséhez mind a kormány, mind a külföldi donorok segítséget nyújtanak – hogyan kell és lehet iskolákat fenntartani és a számos esetben zárt településeken az oktatást mindenki számára biztosítani. Maga a szektor egyébként gyengén ellátott, és valójában a nemzetközi segélyek nélkül a nemzeti források nem lennének elegendők fejlesztésére.

A Nyerere-korszak lezárultával, 1985-ben Ali Hassan Mwinyit, Zanzibár akkori elnökét, Nyerere helyettesét választották meg elnöknek. Mwinyi súlyos állapotokat örökölt meg a „nemzet atyjától”, és első lépései között a gazdasági válságból való kilábalás csodaszerét kellett megtalálnia. Ahogyan a Világbank Tanzániai Csoportja rövid országértékeléséből kiderül, szinte azonnal, 1986-tól a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank támogatásával széles körű konszolidációs programot, az ún. Gazdasági Fellendülés Programját (Economic Recovery Program) indította útjára, amelyet 1989-ben egy újabb, a Gazdasági és Szociális Akcióprogram (Economic and Social Action Program) követett. A két program keretében a Mwinyi-kormány fokozatosan felszámolta az állami gazdaságirányítást, és teret engedett a magánszektor expanziójának. Liberalizálta a kereskedelmet, és eltörölte a legtöbb állami monopóliumot. Az infrastruktúra területén prioritásként utak, vasutak és kikötők építését és felújítását jelölte meg. Mindezek eredményeként a tanzániai gazdaság évi 4%-os gyarapodást mutatott fel 1986 és 1996 között. A makroökonómiai mutatók romlása a Benjamin William Mkapa elnök vezette új kormány első ciklusának elején indult meg. Ennek elsődleges okaként a gazdaságpolitika és a gazdaság irányításában, menedzsmentjében felbukkanó korrupció nevezhető meg.²³

Mwinyi elnökségéhez kapcsolódóan a gazdasági reformok mellett fontos megemlíteni a többpártrendszer irányában tett lényeges erőfeszítéseket is. Az 1967-ben bevezetett egypártrendszer 25 éves uralma 1992-ben megszakadt, ugyanis Mwinyi elnök az Alkotmány módosításával elérte, hogy az addigi egyetlen, állampárt mellett megjelenjenek más politikai tömörülések, politikai pártok, ezáltal megindulhasson a pártok között a szervezetek megszerzéséért folytatott versengés. Ugyan a tényleges és számadatokkal szignifikánsan bizonyítható verseny még nem érhető tetten, mára a volt állampárton kívül további 12 hivatalosan bejegyzett párt tevékenykedik az országban.

Mwinyi politikai reformja eredményeként, az első igazi többpárti elnök- és parlamenti választásokra 1995-ben került sor. Az ezen győztes Benjamin Mkapa-t, a Forradalmi Állami Párt (CCM – Chama Cha Mapinduzi)²⁴ elnökét a legutolsó választásokon, 2000-ben elsőprő többséggel újraválasztották. Mkapa rövid időn belül megfordította a makrogazdasági mutatókat, ugyanis újabb megállapodásokat kötött a Tanzániát támogató nemzetközi pénzügyi szervezetekkel. Az 1997-es Befektetési Törvény elfogadásával a szövetségi parlament tágra nyitotta a kapukat a külföldi befektetők előtt. Számos további jogi és gazdasági rendelet meghozatalával Tanzánia egyre fokozódó mértékben bátorította a külföldi tőkebeáramlást, amelyhez az intézményi háttér megerősítése – például a Tanzániai Központi Bank megerősítése, a Dar es Salaam-i Tőzsde 1998-as beindítása – minden bizonnyal növekvő biztonságot és garanciát nyújt napjainkban.

A modern kori fejlődés egy következő garanciáját – az oktatás és a biztonságos gazdasági rendszerbe irányuló külföldi tőkebeáramlás mellett – annak, a pluralitást biztosító

²³ További részletes elemzéshez ld. The World Bank Group in Tanzania: Country Brief. The World Bank. 2002.

²⁴ A CCM az 1954-ben megalakult első tanganyikai párt, a TANU, és a volt Zanzibári Népköztársaság állampártja, az Afro-Shirazi Párt fúziójával 1977-ben jött létre.

politikai intézményrendszernek a megléte jelenti, amely a megfelelő jogosítványok birtokában, de a szükséges korlátok és lehetséges keretek ismerete és betartása mellett ad teret a hatalmi ágak egymástól független kiteljesedésének. A montesquieu-i klasszikus felosztás Tanzániában is érvényesül, bár a politikai elit legfelső szintjén lévő elnök jogköre bizonyos esetekben meglehetősen bizarr módon túlzottnak tűnhet, és európai fejlettszintre összeegyeztethetetlen a demokratikus intézmények közötti hatalommegosztás rendjével. A törvényhozói hatalmat a 274 tagú egykamarás *Bunge* (National Assembly) testesíti meg. A végrehajtó hatalom a szövetségi kormány kezében van, az igazságszolgáltatásért a Legfelsőbb Bíróság és a helyi bíróságok felelősek.

„Zanzibár szigete külön választ elnököt, aki egyben a sziget miniszterelnöke is, és [a tanzániai elnök helyettese]. ... A nemzeti parlament egyrészt a szövetségi köztársaság egészére nézve, másrészt a volt Tanganyika területére vonatkozóan hoz döntéseket. Zanzibár külön törvényhozással rendelkezik. Az 50 fős Zanzibári Képviselőház tagjait is öt évre, közvetlenül választják meg a tizennyolcadik életévüket betöltött, szavazásra jogosult választópolgárok. A szigeten is jelentős, 68 százalékot birtokol a CCM, szemben az ellenzék vezető pártjával, az Egyesült Polgári Fronttal (CUF – Civic United Front), amely 16 fővel, 32 százalékos jelenléttel került be a törvényhozássá.”²⁵

A mai Tanzánia etnikai viillongásoktól mentes politikai stabilitását egyrészt az erőskezdő, jelentős hatalommal rendelkező elnök, másrészt az egyre szélesedő, legitím és törvényi szabályozással megerősített intézményrendszer együttesen adja. Afrikai általánosságban igaz, hogy „az egyszemélyi hatalmat az teszi sérülékennyé, hogy végső soron a személyeken és nem az intézményeken alapul.”²⁶ Ez Tanzánia esetében nem igaz, bár felmerül az elnök hatalmi túlsúlyának problematikája. Különös pikantériát ad ehhez az a helyi politikai kultúrát jellemző tény, hogy „az afrikai politikai filozófia ... úgy tekint a politikai vezetésre, mint ami egy közösség életerejét testesíti meg.”²⁷ Ebből következően az elnököt az emberek a nemzet őreként és atyjaként misztifikálják, és ezáltal a megválasztott „első” egyszemélyi hatalma valami plusz lelki támogatottsággal erősödik meg.

Maga a politikai kultúra, amely általában jellemezheti egyrészt az egyes társadalmi be rendezkedéseket, másrészt az egyént mint az adott társadalom tagját, fontos mutatója a társadalom alakulásának. A politikai kultúrát mint a politikai nézetek, magatartások, valamint a politikai élet intézményei, szereplői és folyamatai irányában tanúsított hozzáállások, attitűdök együttesét az egyén saját politikai szocializációja során sajátítja el.²⁸ Körösnéy András szerint, „az egyén szintjén a politikai beállítottság formálásában a politikai szocializáció különböző intézményei, a család, a kortárs csoport és más primer kö-

²⁵ Uo. 26.

²⁶ Jackson, H. Robert & Rosberg, Carl G.: *Personal Rule in Black Africa*. Berkeley, University of California Press: 1982. 17–19.

²⁷ Young, Crawford: *Politika Afrikában*. In: Almond, Gabriel A. & Powell, G. Bingham: *Összehasonlító politológia*. Budapest, 1996. Osiris Kiadó: 698.

²⁸ A politikai kultúra-politikai szocializáció-politikai kommunikáció további általános és ország-specifikus összefüggéseiről ld. Tarrósy István: *Politikai kommunikáció és kultúra Tanzániában és az Egyesült Királyságban*. In: Kunszt Márta & Laczkóné Tuka Ágnes (szerk.): *Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira*. VII. Politológus vándorgyűlés konferencia-kötet. Pécs, Pécsi Tudományegyetem. 2001. 347–353. és Tarrósy István: *A Tanzániai Szövetségi Köztársaság politikai rendszerének és politikai kultúrájának fejlődése a XX. század második felében*. *Köz-Politika*. 2002. novemberi szám. 25–29.

zösségek, az iskola, a munkahely és a politikai egyesületek, pártok szerepe meghatározó.²⁹ Ez Tanzániát tekintve sincs másként, csak a szocializációs ágensek köre és a körön belüli alá- és fölérendeltségek speciálisak. Az ősi afrikai törzsi kultúra részét képező kis, zártkörű közösségek, elsősorban családi és törzsi szinten a mai napig mérvadóak. Jelen-tős továbbá az iskola szerepe a politikai tudatosság kialakításában és a politikai tudat formálásában. Az oktatási rendszer Tanzániában azonban komoly gondokkal küzd, és az iskolarendszer fejlesztése, látható, létfontosságú nemzeti érdek.

A politikai rekrutációhoz sincs megfelelő meritési lehetőség. A felsőoktatási hálózat szegényes, még a gyengén és a populációt alacsony százalékban megmozgató középfokú oktatásnál is szűkebb keresztmetszetről ad tanúbizonyságot. Az ország első egyetemét, a jelenleg is legbefolyásosabb University of Dar es Salaam-ot 1961-ben hozták létre, a University of London kihelyezett főiskolájaként. Az 1970-ben függetlenné váló intézmény kiváló keretet biztosított a TANU által favorizált ideológiának, és mint a nemzet oktatásának fellegvára „stratégiai fegyverként szolgált a szegénység, a tudatlanság és a betegségek elleni harcban.”³⁰ Az intézmény falai között elérhető tudás igazából a politikai részvételre való ösztönzés természetes közegét biztosította a fiatalok számára, és számos tüntetés, politikai megmozdulás indult ki falai közül. A mai tanzániai felsőoktatásban működő nyolc egyetemen összesen kicsit több mint 20 000 hallgató tanul. A számadat önmagáért beszél, és mutatja, hogy tennie kell a mindenkori kormányzatnak annak érdekében, hogy biztosított legyen a jól és magas szinten képzett fiatalok folyamatos bevonása a hatalomgyakorlásba. A kérdés: érdeke-e a jelenlegi és egy ideig még valószínűsíthetően a hatalmat gyakorló elitnek, hogy szélesebbre nyissa a felsőoktatási szektort, azzal együtt, hogy az alap- és középfokú oktatásban részesülők számát nyomatékosan megemeli? Ha érdeke, ha nem, egy bizonyos: az ország felzárkózásának és jövőbeni fejlődésének egyik kulcsa a színvonalas, nemzetközi viszonylatban is helytálló felsőoktatási intézményhálózat keretein belül kiképzett, világot látott szakembergárda, ráadásul, származását tekintve afrikai, sőt, tanzániai afrikai. Ezek a fiatal generációk lesznek képesek arra, hogy Tanzániát összeköttetésben tartsák a világ többi részével, különösen a volt gyarmatosító hatalmakkal és a nemzetközi szervezetekkel, ahonnan jelentős segélyek és támogatások csatornázathatók be az országba a további, az élet más területein jelentkező fejlesztésekhez.

Következtetések

A volt gyarmatbirodalom egyik hozadéka, az egykoron leigázott nemzetek függetlenedése és önállósodása, maga a nemzetépítés, alapvető kérdések a 21. századi Afrikában. A nemzetépítés feltételei között egyértelműen a számos, különböző gyökérrel rendelkező etnikumú csoport egymás mellett élése, a helyi társadalom és a civil közösségek aktívizálása, szerveződési és szervezeti formáik megeremtése, valamint az alapvető oktatás és képzés széles körű ingyenes biztosítása szerepelnek. Az ország gazdasági helyzete – így például a horribilis adósságállomány csökkentése – azonban olyan nehézségeket ró a társadalomra, amelyek csak nehezen járulnak hozzá az elképzelések megvalósításához. Legutóbb például, egy nemzetközi karitatív civil szervezet, az Oxfam jelentése szerint az

²⁹ Körösnéyi András: *A magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris Kiadó. 1998. 22.

³⁰ The Partnership for Higher Education in Africa. Higher Education in Tanzania. A Case Study. Carnegie Corporation of New York, The Ford Foundation, the John D. and Catherine T. MacArthur Foundation, and the Rockefeller Foundation. 2003. Chapter 1.

alacsony nemzeti bevételek, az adósság visszafizetése okozta terhek nagysága, valamint a nemzetközi szervezetek (Világbank, Nemzetközi Valutaalap) által támasztott kemény feltételek arra kényszerítik az iskolák egy részét, hogy az elméletileg ingyenes oktatásért tandíj formájában pénzt kérjenek el az amúgy is kevés bevételből élő családoktól. Az elképzelés amúgy az, hogy az alapfokú iskolákban a szülőknek fizetniük kell a szolgáltatásokért. Ez viszont azzal jár, hogy sok családban a gyerekek nem tudnak iskolába járni, vagy legalábbis a családban élő gyerekek közül nem mindegyiknek adatik meg a lehetőség a tanulásra. A tanzániai népesség nem mobil, meglehetősen zárt közösségeik helyhez, régióhoz kötöttek élnek az ősidők óta működő falvakban, településeken. A társadalom integrálása és képzettségi szintjének növelése azonban így is feladat az oktatási intézmények számára. Ahogyan az UNESCO főigazgatója kijelentette, „az írni és olvasni tudás manapság nem korlátozható pusztán az olvasásra, írásra és számolásra; az oktatásnak olyan képességekkel is fel kell ruháznia az embert, amelyekkel az elfoglalhatja helyét a társadalomban. Az oktatásnak a demokrácia iskolájának kell lennie, mert a polgári társadalom legbiztosabb védelmét a tanult és felelősségteljes polgár szavatolhatja.”³¹ E gondolat jegyében érdemes tovább gondolni Tanzánia lehetséges jövőjét. Képes lesz-e a demokratizálódó, multietnikumú fiatal állam folytatni az építkezést? A reformoknak akkor lesznek kézzel fogható, az egyének szintjén, a mindennapok során érezhető eredményeik, ha az országot kormányzó politikusok elszántak, és nem csak saját hatalmukat próbálják fenntartani, azt megszilárdítani. Nagyobb transzparenciára, a civil társadalom aktivitására van szükség. Ehhez viszont elengedhetetlen a politikai elit támogatása. A szociálisan érzékeny politikai elit „kinevelése” pedig az oktatási rendszerben rejlik.

Felhasznált irodalom

- A Világ országai.* Budapest, AGÁT Kft. TOP-O-GRÁF Térképészeti Iroda. 2000.
- Almond, Gabriel A. & Powell, G. Bingham: *Összehasonlító politológia.* Budapest, 1996. Osiris Kiadó.
- Balogh András (szerk.) et al.: *Nemzet és nacionalizmus.* Budapest, 2002. Korona Kiadó.
- Blommaert, Jan: *State Ideology and Language: the politics of Swahili in Tanzania.* LICCA Papers Nr. 3. Duisburg, 1997. Gerhard-Mercator University.
- Carnegie Corporation of New York, The Ford Foundation, the John D. and Catherine T. MacArthur Foundation, and the Rockefeller Foundation. *The Partnership for Higher Education in Africa. Higher Education in Tanzania. A Case Study.* 2003.
- CIA The World Factbook.* Interneten: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>
- Crystal David: *A nyelv enciklopédiája.* Budapest, Osiris Kiadó. 1998.
- Diószegi István, Harsányi Iván & Németh István (szerk.): *20. századi egyetemes történet.* III. kötet. Budapest, 2001. Korona Kiadó.
- Forray R. Katalin & Kozma Tamás (szerk.): *Társadalmi tér és oktatási rendszer.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 1992.
- Jackson, H. Robert & Rosberg, Carl G.: *Personal Rule in Black Africa.* Berkeley, University of California Press. 1982.
- Koicsiro, Macuura: A megszegett ígéret. *Magyar Hírlap.* 2002. december 28.
- Körösényi András: *A magyar politikai rendszer.* Budapest, Osiris Kiadó. 1998.

³¹ Koicsiro, Macuura: A megszegett ígéret. *Magyar Hírlap.* 2002. december 28., 23.

- Kunszt Márta & Laczkóné Tuka Ágnes (szerk.): *Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira*. VII. Politológus vándorgyűlés konferencia-kötet. Pécs, Pécsi Tudományegyetem. 2001.
- OECD Development Centre, African Development Bank: *African Economic Outlook*. 2002. Interneten: <http://www.econ.ox.ac.uk/CSAEadmin/conferences/2002-UPaGiSSA/papers/Kauffman-CSAE2002.pdf>
- Scheiderer, Sean: *Triglossia in Tanzania*. 1999.
Interneten: <http://home.columbus.rr.com/sciences/tanzania.htm>
- Tanzania. Microsoft Encarta 98 Encyclopedia. Microsoft Corporation. 1993–1997.
- The World Bank Group in Tanzania: *Country Brief*. The World Bank. 2002.
Interneten: http://www.worldbank.org/afr/tz/tz_ctry_brief.htm
- Tarrósy István: A Tanzániai Szövetségi Köztársaság politikai rendszerének és politikai kultúrájának fejlődése a XX. század második felében. *Köz-Politika*. 2002. novemberi szám.
- Tarrósy István: Előre vagy hátra? – A 21. századi Tanzánia a politikai és a gazdasági reformok útján. In: S. Szabó Péter (szerk.): *Pécsi Politikai Tanulmányok I.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem. 2003. 156–72.